

Liberalizmden Sonra

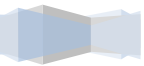
Immanuel Wallerstein, Çev. Erol Öz

İstanbul, Metis Yayınları, 2. Baskı, 2003, 253 sayfa, ISBN: 975-342-199-0.

Abdullah KÖKTÜRK*

Immanuel Wallerstein bu kitabında 1989 sonrası dünyayı incelemekte ve 1990 sonrası 25-50 yıl için öngörülerde bulunmaktadır. Giriş bölümünde de belirttiği gibi, Liberalizmin zaferi olarak gösterilen Berlin duvarının yıkılışı, SSCB'nin dağılışı, Komünizmin, Marksizmin ve Leninizmin ölümü ona göre bir yanlış algılamadır. Ona göre olanlar liberalizmin çöküşünü göstermektedir. Kitap 1990-1993 yılları arasında yazılmış 14 makaleden oluşmaktadır ve bu makalelerde 1789'dan itibaren liberalizmin doğuşu, yükselişi ve 1989'da çöküşü hikâye edilmektedir.

* Dr., Piri Reis Üniversitesi Öğretim Görevlisi, akokturk@pirireis.edu.tr

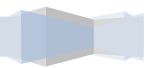

Liberalizm doruk noktasını ABD hegemonyasının kurulduğu 1945 ile 1989 yılları arasında yaşamıştır. ABD'nin hegemonik gücü 1967-73 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır. 1945'ten itibaren bunu kolaylaştıran etkenler, savaş esnasında ABD'nin sanayi altyapısının yıkıma maruz kalmaması, buna rağmen Avrasya'da 1939'dan 1945'e kadar muazzam bir altyapı tahribi ve insan kaybıdır. ABD bu avantajı kullanarak yaklaşık 25 yıl boyunca ideolojik ve kültürel bir hegemonya yaratabilmiştir (s.20).

Wallerstein Soğuk Savaş dönemi ABD-SSCB ilişkisine de farklı bakmaktadır. Ona göre bu ilişkide gerçeklik, yüzeyde görünenden başkaydı. Yüzeyde her iki tarafta ideolojilerini yüksek sesle telaffuz edip tüm ulusları kendi taraflarına çağırırken, gerçekte ikisi arasında bir anlaşma yürürlükteydi. Buna göre, Avrupa ikisi arasında bölünmüştü. SSCB kendi bölgesinde istediğini yapabiliyordu ancak öbür bölgedeki yönetimleri devirmeye çalışmayacaktı. İkinci olarak SSCB ekonomisinin yeniden inşasında ABD'den bir yardım ummayacak ve almayacaktı. ABD ise geniş mali kaynaklarını Batı Avrupa ve Japonya üzerinde yoğunlaştıracaktı. Bu anlaşma iyi işledi ve sonuçta Batı Avrupa'da (SSCB'nin Komünistleri yüzüstü bıraktığı Yunanistan hariç) asla bir Komünist ayaklanma tehdidi olmadı. Buna karşın da ABD Doğu Avrupa devletlerinin Sovyet kontrolünü gevşetme çabalarına (1953, 1956, 1968, 1980-81) asla destek vermedi (s. 21). İdeolojik arenada her iki tarafın da karşılıklı suçlamının şiddetini artırmasına izin verilmiş hatta bu teşvik edilmişti. Komünist ve Özgür denem dünyalar arasındaki mücadele her iki kampta da sıkı bir denetimi mümkün kılmıştı; Batı'da anti-komünist McCarthyizm, Doğu'da ise casusluk davaları ve temizlikler (s. 173). Wallerstein, bununla da kalmayıp SSCB'yi ABD'nin bir alt-empyalist gücü olarak tanımlamaktadır. Buna dayanak olarak da, SSCB'nin bölgesinde düzen ve istikrarı garanti etmeye çalışırken, sert ideolojik mücadele göstererek, ABD'nin dünya çapındaki hegemonya oluşturmaya yardım etmesini göstermektedir (s. 22). Ancak 1989'da SSCB'nin çöküşü soğuk savaşın sonunu getirirken, ABD hegemonyasının en büyük payandası olan Sovyet kalkanını fiilen ortadan kaldırmıştır (s. 182).

Yine başka bir benzerlik, Wilson'un "*ulusların kendi kaderini tayin hakkı*"nın Leninizm'de anti-empyalizm ve sosyalizmin yeniden inşası olarak vücut bulmasıydı. Bu Wilsoncu-Leninist paket üçüncü dünyada sömürge karşıtı hareketlerinin hızlanması ve 1960'ların başına kadar Afrika başta olmak üzere dünyadaki bağımsızlık hareketlerinin başarıyla sonuçlanması ile kendini göstermiştir (s. 23). Wallerstein bu konuya "ulusal kalkınma" konusunu ele aldığı sayfalarda Ivor Jennings'den bir alıntıyla dönmektedir. Jennings, Wilson'un kendi kaderini tayin doktrini hakkında; "ilk bakışta mantıklı görünüyor. Halk karar versin. Aslında komik, çünkü birisi kimlerin halk olduğuna karar verene dek halk karar veremez" demektedir (s.110). Rus Devrimi teoride Rus İmparatorluğunu lağv etmiş ve Wilson ilkeleri gibi ulusların/hakların kendi kaderini tayinini sağlamıştır. Wilsonculuk ve Leninizm, çevre bölgelerin bağıllığını sağlama konusunda rakip doktrinler olarak ortaya çıkmasına rağmen doktrinler arasında derin benzerlikler de gözden kaçmamaktadır. İkisinin listesinde de Kürdistan yoktu. Ancak İsrail her ikisinin listesinde de vardır. Güney Afrika'da Bantuların bağımsızlığına her ikisi de karşı çıkmış, Borstwana ve çevre ülkelerde Bantuların bağımsızlık kazanmaları 1980'leri bulmuştur.

Wallerstein'e göre hegemon güçlerin 25-50 yıllık gerçek hegemonya dönemleri olmuş bu dönemler barış ve istikrar dönemleri olmuştur. Bu dönemler onyedinci yüzyılın ortaları için Birleşik Eyaletler (Hollanda), ondokuzuncu yüzyılın ortaları için Birleşik Krallık (İngiltere) ve yirminci yüzyılın ortaları için ABD dir. Bu dönemler sona erdiğinde eski hegemonik güç (bir süre askeri açıdan en güçlüleri olmaya devam etse bile) tekrar diğer büyük güçler arasında bir büyük güçten ibaret hale geldiğinde, daha az barış, daha az istikrar ve daha az meşruiyet ortaya çıkmıştır (s. 33-34).

1990'ların başında bir Kondratyef B* evresi yaşandığını savunan Wallerstein, hegemonik evreler, Kondratyef evrelerinden çok daha uzun olmalarına rağmen, hegemonik evrelerin bükülme noktalarının Kondratyef evreleri ile çakıştığını vurgulamaktadır. Bu nokta ABD hegemonyası için 1967-73 civarındır. Kondratyef B evresinin yani krizin göstergeleri Wallerstein'e göre şunlardır; (s.38)

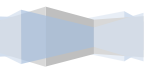
- Üretimde büyümenin yavaşlaması ve kişi başına dünya üretiminde düşüş,
- İşsizlik oranlarında artış,
- Kârların sanayi üretiminden finansal manipülasyonlara kayması,
- Devlet borçlanmalarında artış,
- Eski endüstrilerin düşük ücret bölgelerine kayması,
- Askeri harcamalarda artış,
- Gerçek ücretlerin düşmesi,
- Kayıt dışı ekonominin genişlemesi,
- Bölgelerarası göçün giderek "yasadışı" kılınması.

Hegemonik düşüşün göstergeleri ise şunlardır;

- Müttefik büyük güçlerin artan ekonomik güçleri,
- Paranın istikrarsızlığı,
- Yeni karar alma mevkilerinin yükselişiyle birlikte dünya finansal piyasalarında otorite kaybı,
- Hegemonik devletin mali krizleri,
- Dünya siyasi kutuplaşması ve gerilimini dengelemede zaaf,
- Halkın hegemonik gücün devamlılığını sağlamak için canını feda edebilmeye olan istekliliğinin azalması.

ABD'nin hegemonik gücünün sonunu getiren ve Wilsonculuk ile Leninizm arasındaki konsensüsü şoka uğratan iki büyük gelişme yaşanmıştır. Birisi 1968 devrimi diğeri ise 1970 ile 1990 arasında yaşanan dünya çapındaki ekonomik durgunluktur. Üçüncü dünyada ulusal kalkınmanın gerçekleşmediği algısından doğan 1968 devriminin iki ana teması vardı. Birincisi, ABD'nin hegemonyasına (ve SSCB'nin bu hegemonyadaki işbirliğine) karşı bir protesto olmasıydı. İkincisi ise, dünyada çeşitli versiyonlarla iktidara gelmiş olan eski sol denem hareketlerin (Batıda Sosyal Demokrasi, Doğuda Komünizm, Güneyde ulusal bağımsızlık hareketleri) yetersizliğine karşı bir protesto idi. Bu hareketler vaat ettikleri şekilde dünyayı dönüştürememiş, hatta dünya sistemine entegre olmuş ve insan eşitliğini sağlayamamışlardır. Bu dönemde Maoculuğun yükselmesi ise Wallerstein'e göre, bunlara karşı bu itirazları en iyi biçimde ifade etmesiyle açıklanabilir (s. 117)

* Nikolay Dmitriyeviç Kondratyeff (1892-1938) Kapitalist Batı ekonomilerinin uzun dönemli (50 ila 60 yıl) ekonomik büyümeyi depresyon dönemlerinin takip ettiği ekonomik döngülere sahip olduğuna dair bir teoriyi ileri sürmüştür. Bu döngüler günümüzde "Kondratyef dalgaları" olarak adlandırılır. Kondratyef A evresinde ekonomide genişleme görülürken, Kondratyef B evresi ekonomide daralma ve kriz dönemidir. 2008'den itibaren dünya yeni bir Kondratyef B evresine girmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. N. D. Kondratyeff, **İktisadi Yaşamın Uzun Dalgaları**, İstanbul, Kalkedon, 2010. Ayrıca bkz. Ernest Mandel, **Kapitalist Gelişimin Uzun Dalgaları**, çev. Doğan Işık, İstanbul, Yazın Yayınları, 1991.

1970 ile 1990 arasında yaşanan ekonomik durgunluğun yüzeye yansıyan iki büyük görüntüsü, 1970'lerin OPEC fiyat artışı ve 1980'lerin borç krizidir. OPEC ülkeleri, İran Şahı'nın ve Suudilerin (bunlar ABD'nin en büyük dostları idi) önderliğinde petrol fiyatlarını arttırdığında bundan en çok petrol üreticisi olmayan üçüncü dünya ülkeleri ve sosyalist ülkeler etkilendiler. Buradan gelen artı değerlerin bir kısmı Nijerya, Cezayir, İran, Irak, Meksika, Venezüella ve SSCB gibi petrol üreticisi ülkelerin ulusal kalkınma programlarına gitti. Bazıları petrol üreten ülkelerdeki lüks tüketime gitti. Geri kalan para da ABD ve Avrupa bankalarına yatırıldı. Bankalara yatırılan bu para daha sonra devlet borçları şeklinde tekrar üçüncü dünya ülkelere ve sosyalist ülkelere aktarıldı. Hükümetler bu devlet borçları sayesinde ithalatlarını sürdürerek siyasi muhaliflerini bir müddet savuşturdular. Bu da OECD ülkelerinin mamul malları açısından dünya talebinin düşmesini engelledi ve böylece dünya ekonomik durgunluğunun bu ülkeler üzerindeki etkilerini en aza indirdi. Ancak 1980'lerin başında bu borçların ödenmesinde sıkıntılar baş gösterdi. Kriz ilk olarak Polonya'da kendini hissettirdi. Hükümet iç fiyatları arttırmak sureti ile yükü işçi sınıfına yüklemek isteyince sonuç Gdansk direnişi ve Dayanışma oldu (s. 118). 1989'un Doğu Avrupa'daki dramatik dönüşümleri Polonya'da 1980 başında açıkça belirginleşmesine rağmen 1989'daki çöküş dünyaya büyük bir sürpriz gibi gelmiştir. Bu aynı zamanda ABD hegemonyasının çöküşünün başlangıcıdır. Bunun yaratacağı krizin sonucunda Wallerstein'a göre; ABD, serbest piyasa ekonomisinin muhafazakâr, statükocu dünya lideri olmaktan çıkıp, belki dünyadaki en gelişmiş yeniden-dağıtım yapılarına sahip, toplumsal refahı kendine en fazla merkeze alan devleti haline gelebilecektir. Wallerstein daha da ileri gidip, ABD'nin belki de yarı sosyalist bir devlet haline gelebileceğini öngörmektedir. 1993 'de yani 2017 seçimlerinden 24 sene önce bu konuda Cumhuriyetçi Parti'nin başı bile çekebileceğini savunmaktadır (s 191). Yine ona göre; ABD on milyonları bulacak yasadışı göçü durduramayacaktır.

Wallerstein “Üç İdeoloji mi, Tek İdeoloji mi?” adını taşıyan makalesinde üç büyük siyasi ideolojiyi (muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm) incelemektedir. Wallerstein'a göre; bunlar Fransız Devrimi'nden sonra ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmış ve bundan sonra her biri diğerinin karşısına yerleşmiştir. Muhafazakârlık Fransız Devrimine, liberalizm muhafazakârlığa ve sosyalizm de liberalizme karşı ortaya çıkmıştır. Bu üç ideolojinin ortak noktası devlete karşı görünmeleridir. liberallere göre; devleti ekonomik yaşamın dışında tutmak ve rolünü en aza indirmek hayati önem taşımaktadır. Muhafazakârlara göre; Fransız devriminin korkunç yüzü bireyciliğinde değil, devletçiliğindeydi. Komünist Manifestoda ise, devlet burjuvazinin sekreteryası olarak görünmektedir. Oysa gerçekte üç ideolojinin de kendi amaçlarını gerçekleştirmek için devlete ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır (s. 84). Dönem içinde liberal-muhafazakâr ve sosyalist liberal ittifakların ortaya çıkması esasında Fransız devriminden beri tek bir ideolojinin yani Liberalizmin gerçek bir ideoloji olduğunu göstermiştir. Wallerstein'a göre, 1968'den sonra da bu ideolojinin en muhafazakâr unsurları Neo-Liberalizm olarak devam etmiştir (s. 91).

Wallerstein “Hangi Modernliğin Sonu?” adını taşıyan makalesinde liberalizmin krizini incelemeye devam etmektedir. Ona göre; liberal ideoloji ondokuzuncu yüzyılda kendini üç siyasi hedefe yöneltmiştir. Bunlar, “oy hakkı”, “refah devleti” ve “ulusal kimlik”tir. Liberaller bu üçünün birleşiminin “tehlikeli sınıfları” bastıracağını umuyorlardı. Oy hakkı, önce küçük mülk sahiplerine, sonra mülksüz erkeklere en son da kadınlara bu hakkı vermişlerdir. Refah devletinden kasıt ise, ücretli işçilerin gelirinin bir kısmının ücret yoluyla işverenden değil, dolaylı olarak hükümetlerce karşılanmasıdır. Ne oy hakkı ne de refah devleti üçüncü bir değişken olmaksızın tehlikeli sınıfları uysallaştırmaya yetmeyeceği için zenginler ve yoksullardan oluşan devletler “ulusal kimlik” altında bütünleştirilmeye çalışılmıştır (s. 130). Ulusal kimliği yaratılması için okullar ve resmi törenler yanında ırkçılık da kullanılmıştır. Ancak liberalizmin kriz döneminde bu üçü yeterli değildir. 1990'ların başında ise, dünya sisteminin sosyo-ekonomik dayanakları ciddi bir şekilde

zayıflamaktadır. Bunu sağlayan dört etmenden birincisi, dünyanın ucuz emek havuzunun ciddi bir şekilde ermişidir. İkinci etmen orta sınıflardaki sıkışmadır. Aşırı büyümüş orta sınıfların devletten talepleri de sürekli olarak artmaktadır. Üçüncüsü çevre sorunlarıdır. Dünya kaynaklarının maliyetsiz kullanımı sınırlarına ulaşmıştır ve çevre için harcanacak kaynaklar kâr oranlarını düşürmektedir. Son olarak, kuzey, güney arasındaki ekonomik uçurum büyük bir göç hareketi baskısı doğurmaktadır. Wallerstein bunun sonucunda kuzeyde liberalizme olan toplumsal tepkilerin daha çok artacağını savunmaktadır (s. 138).

Modern dünya sistemi, Wallerstein'e göre, onaltıncı yüzyıldan beri süregelmektedir. Ancak ilk üçyüzyılda herhangi bir jeokültür olmaksızın işlev görmüştür. Bu sistemin jeokültürü Fransız Devrimi ile vücuda gelmiş ve 1968'e kadar etkisini sürdürmüştür. Bu jeokültürün iki temel ilkesi, "siyasi değişimin normalliği" ve "halk egemenliğidir" (s. 142). Fransız devrimi ile ortaya çıkan diğer bir kavram ise "insan hakları"dır. Ancak bu haklar uygar uluslara aitti. Halkların hakları da çok az sayıda belli halklara mahsustu. Dolayısı ile insan haklarına saygı gösterdiklerini ileri süren ülkelerin görevi, insan haklarına saygı göstermeyen "barbar" halkları uygarlaştırmaktı (s. 148). Teoride hakların evrensel olduğu ileri sürülüyordu, fakat bu ilkelerin gerçekten evrensel bir şekilde uygulanmaları liberallerin isteyeceği en son şeydi. Bu ilkelerin gerçek anlamlarıyla ele alınmaması için liberalizmin sınırlayıcı bir güce ihtiyacı vardı. Bu sınırlayıcı güç cinsiyetçilikle birleşmiş ırkçılıktı. Fakat hem ırkçılık hem de cinsiyetçilik tanım itibarıyla anti-evrensel ve anti-liberal olduğundan, liberaller tarafından bu hiçbir zaman itiraf edilemezdi (s. 149). Wallerstein bunu liberal ideolojinin iç çelişkisi olarak görmektedir. Çünkü tüm insanlar eşit haklara sahipse ve tüm halkların eşit hakları varsa, kapitalist dünya ekonomisinin kendisini var ettiği bu eşitsizlikçi sistem sürdürülemez. Fakat bu açıkça kabul edilirse tehlikeli (yani yoksul) sınıfların gözünde kapitalist dünya ekonomisinin meşruiyeti kalmaz. Ve bir sistemin meşruiyeti yoksa yaşayamaz (s. 155).

Kitaptaki son makaleler, "Devrim"in, Marksizmin olmasa bile Marksizm-Leninizmin ölümü ve Liberalizmin çöküşü üzerinedir. Wallerstein'e göre, 1989'dan sonra "devrim" sözcüğünün Marksist-Leninist hareketlerde kullanıldığı şekliyle hiçbir anlamı yoktur. Onüçüncü makale ise "Komünizmler'in Çöküşünden Sonra Marksizm" adını taşımaktadır. Marksizm-Leninizm eleştirisi yapılan bu makalede ölenin reformcu bir strateji olan Marksizm-Leninizm olduğu, yaşamakta olanın ise modernliğin ve kapitalist dünya ekonomisinin eleştirisi olarak Marksizm olduğu vurgulanmaktadır (s. 208). Bu makale Wallerstein'in Marksizme bakışını anlamak bakımından önem taşımaktadır.

Wallerstein'e göre liberalizm krizdedir. Kriz mutlaktır ve bunun sonuçlarını önümüzdeki yarım yüzyılda yaşayacağız. Kriz nasıl çözümlerse çözülsün, ne tür yeni bir tarihsel sistem inşa edilirse edilsin, kesin olan yeni kurulacak sistemin iki yüz yıldır tanıdığımız liberal ideolojiye dayanan bir sistem olmayacağıdır. Wallerstein'in umut verici öngörüsü ise, 2050 ve 2075'lerde artık kapitalist bir dünya ekonomisinde yaşamıyor olacağımızdır.

